

UDK: 355.425.4(497.5)''1945''(093.2)

355.48(497.6Mostar)''1945''

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 4. 7. 2017.

Prihvaćeno: 30. 1. 2018.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v50i1.38>

Pitanje autentičnosti izvješća 8. dalmatinskog korpusa Generalštabu Jugoslavenske armije od 25. veljače 1945. o Mostarskoj operaciji

VLADIMIR ŠUMANOVIĆ

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, Hrvatska

vlado.sumanovic@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2502-0959

U radu se propituje autentičnost objavljenoga dokumenta koji je, prema podacima jugoslavenske historiografije, 8. dalmatinski korpus uputio Generalštabu Jugoslavenske armije 25. veljače 1945. godine. U dokumentu je opisana Mostarska operacija, koja je tematski podijeljena u tri faze (operacija *Bura*, bitka za Široki Brijeg i bitka za Mostar). Taj je dokument u jugoslavenskoj historiografiji tretiran kao temeljni povijesni izvor pri rekonstrukciji te vojne akcije, premda pet razloga izaziva opravdane sumnje u njegovu autentičnost, uključujući ne samo njegov sadržaj nego i pitanje njegova originala kao i njegov bazični izgled.

Ključne riječi: 8. dalmatinski korpus; dokumentacija; Mostarska operacija; operacija *Bura*; Široki Brijeg; 4. dalmatinska brigada

Uvod

Zauzimanjem Drežnice 16. veljače 1945. završena je Mostarska operacija, u kojoj su postrojbe Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) zauzele čitav prostor Hercegovine uz iznimku Konjica i manjih mjesta u njenoj okolini.¹ U Mostarskoj operaciji sudjelovale su tri divizije iz sastava 8. dalmatinskog korpusa: 9., 19. i 26. dalmatinska divizija, te 29. hercegovačka divizija iz sastava 2. crnogorskog korpusa.²

¹ Zbornik IV/33, 547-548: 9. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 21. 2. 1945.; ANIĆ, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa*, 230. Suprotno navedenom izvješću 9. dalmatinske divizije, u djelu *Mostarska operacija* zapisano je da je Drežnica zauzeta 18. veljače, odnosno dva dana kasnije. GRAHOVAC, *Mostarska operacija*, 535-536.

² ANIĆ, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa*, 211; GRAHOVAC, *Mostarska operacija*, 21-22, 58.

Po svojoj složenosti Mostarska je operacija bila najzahtjevniji pothvat 8. dalmatinskog korpusa jer je prilikom njezine provedbe on prebacio dvije divizije iz svojega sastava, 19. i 26. dalmatinsku diviziju, na područje na kojem one do tada nisu boravile. Sama operacija izvedena je kao odgovor na operaciju *Bura*, odnosno na iznenadni prodor njemačke vojske i postrojbi Nezavisne Države Hrvatske (NDH) na operativno područje 9. dalmatinske divizije.³ Tijekom operacije *Bura* 4. dalmatinska brigada iz sastava 9. dalmatinske divizije pretrpjela je velike gubitke, o čemu je zapovjedništvo 8. dalmatinskog korpusa provelo istragu.⁴ Gubici 4. dalmatinske brigade bili su iznimno veliki te su osim 30 ubijenih i 40 ranjenih uključivali i veoma velik broj bjegunaca, odnosno čak 276 "nestalih".⁵ Zbog tih gubitaka 4. dalmatinska brigada nije sudjelovala u bitci za Široki Brijeg, nego je imala ulogu korpusne pričuve.⁶

U naknadnim analizama posebno se razmatrala nepouzdanost pripadnika postrojbi koje su sudjelovale u Mostarskoj operaciji, pri čemu je najnepovoljnije ocijenjena 9. dalmatinska divizija.⁷ Od kritika je bila izuzeta 26. dalmatinska divizija, koja je smatrana najkvalitetnijom u 8. dalmatinskom korpusu te su joj zato povjereni najteži zadaci u bitci za Široki Brijeg, kao i u još složenijoj bitci za Mostar.⁸ Međutim, više od svega ostalog, Mostarsku operaciju obilježili su zločini počinjeni nad franjevačkim svećenicima s prostora zapadne Hercegovine.

Najveći broj likvidiranih franjevaca bio je iz Širokoga Brijega, koji je zauzet 7. veljače. Širokobriješki franjevci likvidirani su tijekom 7. i 8. veljače u tri prostorno razdvojene skupine. U prvoj skupini, koja je uhićena u samostanu, bilo je 12 franjevačkih svećenika, od kojih se jedan nalazio nepokretan u bolesničkoj postelji. Zajedno sa zatečenim redovnicima i nekoliko časnih

³ HR-HDA-1450, VIII. korpus NOV i PO Hrvatske, mikrofilm D-1185, rola br. 12, snimka 150-151; *Zbornik V/37*, 518-519: Zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 30. 1. 1945. U zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa za pokretanje Mostarske operacije od 30. siječnja 1945. Josip Broz Tito kritizirao je njezine postrojbe zbog "nebudnosti na pravcu Mostar – Metković". *Zbornik II/15*, 142; TITO, *Sabrana djela*, 46.

⁴ Okolnost da rezultati istrage nisu objavljeni iznijelo je uredništvo 26. toma sabranih djela Josipa Broza Tita: "Povodom ove Titove zamjerke Štab 8. udarnog korpusa NOVJ je sproveo istragu. Međutim, nisu pronađeni pismeni tragovi te istrage, ali se iz drugih dokumenata vidi da je neprijatelj mogao da preduzme ovaj iznenadni napad na 4. splitsku brigadu 9. divizije zbog ležernosti njenih štabova, nedovoljnog obezbjeđenja i nebudnosti jedinica." TITO, *Sabrana djela*, 155, bilj. 163.

⁵ ŠALOVIĆ, "Četvrta brigada", 180.

⁶ *Zbornik IV/33*, 545, 577-578: 9. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 21. i 22. 2. 1945.

⁷ RUPČIĆ, GEIGER, *Dokumenti: Dalmacija*, 379, 387: Zapisnik savjetovanja Opuномоćства OZN-e III. odsjek za oblast 8. dalmatinskog korpusa od 1. i 2. 3. 1945.

⁸ *Zbornik IV/33*, 119-125: Zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 4. 2. 1945. za napad na Široki Brijeg, Ljubuški i Čitluk. Isto, 296-305: Zapovijed 8. dalmatinskog korpusa od 12. 2. 1945. za napad na Mostar. Viša vojna kvaliteta 26. dalmatinske divizije u odnosu na ostale tri divizije 8. dalmatinskog korpusa postojala je i tijekom druge polovine 1944. godine. *Zbornik V/37*, 207: 8. dalmatinski korpus Glavnom štabu Hrvatske 12. 1. 1945.

sestara ubijeni su te nakon toga poliveni benzinom i zapaljeni. Druga skupina širokobrijeških franjevaca imala je osam pripadnika. Zarobljena je u skloništu kod rijeke Lištice i odvedena u pravcu Zagvozda, gdje je smaknuta. Treću skupinu sačinjavalo je šest franjevaca koji su uhićeni i ubijeni kod Mostarskoga Gradca. U idućim je danima na širem zapadnohercegovačkom području stradalo još 17 franjevaca: u Ljubuškom ih je od 10. do 13. veljače ubijeno šest, u Gradničima dvojica, u Čitluku i Širokom Brijegu po jedan. Nakon zauzimanja Mostara, odnosno nakon 14. veljače likvidirano je sedam mostarskih franjevaca na čelu s glavarom Hercegovačke franjevačke provincije fra Leom Petrovićem.⁹ U razdoblju Mostarske operacije, odnosno tijekom operacije *Bura* postrojbe NOVJ-a ubile su fra Maksimilijana Jurčića i fra Petra Sesara u Čapljini. Fra Maksimilijana pripadnici NOVJ-a odveli su sa sobom krajem siječnja 1945. prilikom napuštanja Čapljine te je njegovo tijelo ekshumirano na području Vrgorca, a fra Petra su ubili prilikom ponovnoga zauzimanja Čapljine 4. veljače.¹⁰

Osim franjevaca likvidiran je i veliki broj civilnoga stanovništva. Samo na području Širokoga Brijega šezdeset godina nakon tih događaja pronađeno je 150 grobišta i stratišta.¹¹

Ti događaji nisu uslijedili kao posljedica osvete neodgovornih pojedinaca, nego su bili rezultat odluke vojnih tijela 8. dalmatinskog korpusa koja su planirala i provela akciju, za što je karakteristično izvješće 19. dalmatinske divizije u kojem, među ostalim, stoji sljedeće:

“Sektor na kojeg smo došli pod znatnim je utjecajem neprijatelja. On je dao 5 – 6.000 najgorih ustaša i dobar dio ustaškog kadra. Te same činjenice nam nameću za bolje djelovanje, da rad i budnost moraju biti zastupljeni do maksimuma. Mi ćemo neprijatelja i zločince ljuto kazniti i fizički i materijalno. Ali nas ne smije dovesti dotle, da naše ogorčenje pređe u jednu anarhiju, tako da svaki borac radi na svoju ruku, da ne uzimaju stvari u svoje ruke, da neorganizirano pretresaju kuće...”¹²

Kao što je vidljivo iz citiranoga teksta, odnos prema lokalnom stanovništvu i ratnim zarobljenicima za tijela 8. dalmatinskog korpusa bio je prvenstveno važan zbog discipline njihovih boraca. Drugim riječima, naglašavanjem zabrane individualne odmazde htjelo se spriječiti da se pripadnici postrojbi samoinicijativno osvećuju i time slabe hijerarhiju zapovijedanja.¹³ Iz toga se

⁹ MATKOVIĆ, “Zločini postrojba VIII. dalmatinskoga korpusa”, 314-315, 318, 321-322, 324.

¹⁰ *Isto*, 289, 296-297, 301.

¹¹ MANDIĆ, “Borbe za široki Brijeg”, 26.

¹² HR-HDA-1450, kut. 3, mikrofilm D-1185, rola br. 12, snimka 112: Zapovijed političkog komesara 19. dalmatinske divizije političkim komesarima brigada u svom sastavu 7. 2. 1945.

¹³ Tekst istoga sadržaja navelo je i zapovjedništvo 10. hercegovačke brigade nakon završetka Mostarske operacije. *Zbornik IX/9*, 161: Politički komesar 10. hercegovačke brigade političkom komesaru 29. hercegovačke divizije 16. 3. 1945.

može zaključiti da pojedinačni postupci osvete nisu bili dopušteni osim ako to izričito nije odobrio stožer na divizijskoj razini.¹⁴

Slična je situacija bila i glede uzroka likvidiranja hercegovačkih franjevacca. O njihovoj sudbini raspravljalo se prije početka borbi za Široki Brijeg, što je vidljivo iz izvješća zapovjednika britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOVJ-a Fitzroya Macleana od 8. veljače 1945. u kojem britanskom ministarstvu vanjskih poslova (Foreign Office) opisuje kampanju u jugoslavenskom tisku protiv hercegovačkih franjevaca i kaže da mu je Josip Broz Tito prije nekoliko dana rekao da će prema njima poduzeti drastične mjere.¹⁵ Zato se njihova likvidacija ne može smatrati samovoljnim ispadom pojedinaca nego zapovijedi donesenoj na najvišoj političkoj i vojnoj razini.

Spomenute okolnosti, odnosno niska borbena spremnost 9. dalmatinske divizije (prvenstveno njezine 4. dalmatinske brigade), kao i odnos NOVJ-a prema civilnom stanovništvu i ratnim zarobljenicima te likvidacija hercegovačkih franjevaca bili su u razdoblju socijalističke Jugoslavije potpuno prešućeni.

Jugoslavenska historiografija nije se bavila Mostarskom operacijom te je ona prvi put detaljnije opisana u istoimenom zborniku objavljenom 1986. godine. U zborniku napisanom uglavnom na temelju sjećanja sudionika prezentirana je romansirana slika te vojne akcije, pa su gubici 4. dalmatinske brigade interpretirani kao posljedica napada civilnoga stanovništva, a ratni zločini NOVJ-a posve su izostavljeni. Temu smaknuća hercegovačkih franjevaca naveo je parcijalno Milan Rako, spomenuvši samo ubojstvo franjevaca likvidiranih u širokobriješkom samostanu, i to interpretirajući njihovu smrt kao posljedicu sudjelovanja u borbi protiv postrojbi NOVJ-a.¹⁶

U zborniku su kao potvrda iznesenih teza priložena i dva dokumenta, izvješće 8. dalmatinskog korpusa Vrhovnom štabu od 25. veljače 1945. i izvješće 29. hercegovačke divizije 2. crnogorskog korpusu od 19. veljače 1945. godine.¹⁷ Oba dokumenta, zajedno s popratnim komentarima u bilješkama, prepisana su iz zbornika dokumenata Vojnoistorijskoga instituta Jugoslavenske narodne armije (VII JNA) u kojem su objavljeni 1970. godine.¹⁸ Prvi dokument, izvješće 8. dalmatinskog korpusa, razlikovao se od svoje prvotne verzije po tome što je u njemu izostavljen dodatak izvješću pod nazivom "pregled rada artiljerijskih oruđa i utrošak municije u operaciji Široki Brijeg – Mostar"¹⁹ kao i zadnji dio izvješća u kojem je iznesen podatak prema kojem je prijepis do-

¹⁴ Nakon zauzimanja Mostara zapovjedništvo 26. dalmatinske divizije iznijelo je da se takvim ispadima u Širokom Brijegu "moglo progledati kroz prste s obzirom na stvarno raspoloženje naroda, ali je ovo utoliko više otežalo sprečavanje ovakvih pojava u samom Mostaru, gdje je situacija bila drugačija" (*Isto*, 152-153: Politički komesar 26. dalmatinske divizije političkom komesaru 4. armije od 16. 3. 1945.).

¹⁵ BIBER, *Tito – Churchill*, 445.

¹⁶ RAKO, "Jedanaesta dalmatinska brigada", 254-255.

¹⁷ GRAHOVAC, *Mostarska operacija*, 29-63.

¹⁸ *Zbornik IV/33*, 504-512, 620-653.

¹⁹ *Isto*, 652-653.

kumenta ovjerio neimenovani pomoćnik načelnika stožera II. armije u činu majora (bojnika).²⁰

Neobjašnjivo kraćenje dokumenta koje je učinilo uredništvo zbornika *Mostarska operacija* bilo je jasan pokazatelj odnosa jugoslavenske historiografije prema dokumentima koje je smatrala ključnima. To, kao i pet okolnosti vezanih uz tekst toga izvješća, dovodi u pitanje njegovu vjerodostojnost te slijedom toga nužno pobuđuje opravdanu sumnju u njegovu autentičnost.

Pet razloga za opravdanu sumnju u autentičnost dokumenta

Prvi razlog

Dvojbeni karakter originala izvješća, odnosno pitanje izvornoga teksta čiji je prijepis objavljen u zborniku dokumenata, a zatim u skraćenom obliku u zborniku *Mostarska operacija*.

U prvoj verziji, objavljenoj u zborniku dokumenata, autentičnost teksta jamčio je neimenovani major II. jugoslavenske armije koji je ujedno obnašao dužnost zamjenika načelnika štaba.

Taj podatak sporan je zbog dvije okolnosti.

Prvo, nejasno je kako je zadatak izrade ovjerenoga prijepisa originala toga teksta stavljen u nadležnost štaba II. armije s obzirom na to da je 8. dalmatinski korpus izvješće uputio Generalštabu. Tijekom svojega postojanja 8. dalmatinski korpus nije bio podređen II. armiji (kao ni I. ni III. armiji), pa je nejasno kako se njegovo izvješće moglo naći u njezinu stožeru. Jedino vojno tijelo kojem je to izvješće eventualno moglo biti proslijeđeno bio je Glavni štab Hrvatske, koji je uz iznimku Mostarske operacije bio neposredno nadređen 8. dalmatinskom korpusu.²¹

Uzimajući to u obzir, posve je nevjerojatno da bi izrada ovjerenoga prijepisa izvješća koje je 8. dalmatinski korpus uputio Generalštabu bila povjerena stožeru II. armije budući da to vojno tijelo nije imalo ni strukturne ni prostorne veze s 8. dalmatinskim korpusom. Od svojega nastanka 1. siječnja 1945., II. armija bila je nadležna za područje središnje i južne Srbije te sjeveroistočne Bosne, a krajem veljače i početkom ožujka njezin se stožer nalazio u Tuzli,²² uslijed čega je prostorno bio posve nepovezan sa stožerom 8. dalmatinskog korpusa, koji se nakon završetka Mostarske operacije krajem veljače nalazio u Kninu.²³

²⁰ Isto, 651, bilj. 37.

²¹ Tijekom Mostarske operacije učinjena je iznimka od dotadašnjega načina zapovijedanja jer se ta akcija vodila izvan operativnoga područja Glavnoga štaba Hrvatske (ANIĆ, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa*, 215). Nakon odlaska 8. dalmatinskog korpusa s hercegovačkoga područja Glavni štab Hrvatske ponovno je preuzeo zapovijedanje nad njim. *Zbornik V/39*, 64: Glavni štab Hrvatske Generalštabu Jugoslavenske armije 6. 3. 1945.

²² VUČKOVIĆ, "O radu štaba", 137-138.

²³ ANIĆ, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa*, 242.

U skladu s tim, krajnje je nejasno kako bi dokument iz Knina dospio do Tuzle ako se uzme u obzir da je prostor između ta dva mjesta bio pod nadzorom njemačke vojske i postrojbi NDH. Komunikacija između ta dva mjesta tada se održavala posredno, preko Beograda, u kojem se tada nalazio Vrhovni štab (odnosno Generalštab).

Da je izrada ovjerenoga prijepisa izvješća doista bila povjerena pripadnicima stožera II. armije, to bi značilo da je Generalštab po njegovu primitku dokument iz Beograda poslao u Tuzlu. Kako proizlazi iz komentara uredništva zbornika dokumenata VII JNA, u Beograd je u arhiv VII JNA bio vraćen samo ovjereni prijepis, a original izvješća ostao je nedostupan, iz čega bi proizlazilo da nije vraćen Generalštabu i nakon toga spremljen u arhiv VII JNA. Na temelju toga nužno je postaviti pitanje: čak i ako se zanemari neobjašnjivi razlog zbog kojega bi dokument iz Beograda bio prosljeđen u Tuzlu, zašto bi iz Tuzle u Beograd bio vraćen samo ovjereni prijepis bez originala? Što se dakle dogodilo s originalom izvješća: je li uništen ili su ga sakrile osobe iz stožera II. armije s obzirom na to da nije vraćen u Beograd?

Ta dvojba koja znatno dovodi u pitanje vjerodostojnost ovjerenoga prijepisa dokumenta još je izrazitija ako se uspoređi s podacima o osobi koja je, prema komentaru uredništva zbornika dokumenata VII JNA, bila zadužena za izradu ovjerenoga prijepisa.

Kako je rečeno, u verziji iz 1970. stoji da je prijepis ovjerio neimenovani major (bojnik) koji je ujedno bio zamjenik načelnika stožera II. armije.

Spomenuti čin osobe koja je navodno ovjerala izvješće još izravnije od prethodnoga argumenta, vezanog uz odnos stožera 8. dalmatinskog korpusa i II. armije, dovodi u pitanje autentičnost toga dokumenta jer II. armija nije imala funkciju zamjenika načelnika stožera (štaba), nego je tu dužnost obnašao načelnik operativnoga odjeljenja potpukovnik Radoslav Đurić.²⁴ U skladu s tim, citirani komentar uredništva zbornika dokumenata VII JNA prema kojem je zamjenik načelnika stožera II. armije bio neimenovani major djeluje posve netočno i pokazuje da pri navođenju toga podatka uredništvo nije proučilo ostale dokumente II. armije, na temelju kojih je uočljivo da je taj podatak pogrešan.

Kako proizlazi iz dva iznesena argumenta, može se zaključiti da je verzija dokumenta objavljena 1970. po kriteriju vjerodostojnosti osobe koja ga je ovjerala gotovo sigurno neautentična, odnosno naknadno konstruirana. Slijedom toga, i druga verzija dokumenta, objavljena u skraćenom obliku u zborniku *Mostarska operacija* 1986., nužno je nevjerodostojna jer je rađena prema verziji teksta iz 1970. godine.

Zato se taj dokument s obzirom na nedostupni original i izrazito nevjerodostojan ovjereni prijepis može smatrati naknadno kreiranim tekstom čije je stvaranje odrađeno krajnje površno.

²⁴ VUČKOVIĆ, "O radu štaba", 136.

Drugi razlog

Izgled uvodnoga dijela dokumenta, odnosno njegova autentičnost u odnosu na datum njegova nastanka, i osobe koje su navedene kao njegovi potpisnici.

Radi jasnoće najprije će se obraditi pitanje datuma, a zatim pitanje potpisnika.

Izvješće je datirano 25. veljače 1945., što s obzirom na osobe koje su ga potpisale, političkoga komesara pukovnika Boška Šiljegovića i zapovjednika general-majora Petra Drapšina,²⁵ tekstu daje karakter neautentičnoga dokumenta, odnosno naknadno kreiranoga uratka za potrebe jugoslavenske historiografije.

Mogućnost da bi Drapšin potpisao bilo koji tekst zajedno sa Šiljegovićem na datum naveden u izvješću i zatim ga uputio u Beograd posve je isključena jer se Drapšin tada nalazio u Beogradu, bez ikakva neposrednoga kontakta sa Šiljegovićem i ostalim članovima stožera 8. dalmatinskog korpusa. Prema podacima uredništva zbornika dokumenata VII JNA, Drapšin je u Beograd stigao 22. veljače te je u njemu boravio do 4. ožujka.²⁶ Tijekom Drapšinova boravka u Beogradu donesena je odluka o stvaranju IV. jugoslavenske armije, čiji je temelj bio 8. dalmatinski korpus. Ta je odluka aktom Generalštaba Jugoslavenske armije na snagu stupila 2. ožujka, a Drapšin je na sastanku u Beogradu o njoj bio usmeno obaviješten.²⁷

Dakle, Drapšin u trenutku navodnoga nastanka izvješća nije bio u kontaktu sa stožerom 8. dalmatinskog korpusa te nije mogao sudjelovati u nastanku toga teksta. Zato je mogućnost da bi on potpisao taj (ili bilo koji drugi) tekst zajedno sa Šiljegovićem 25. veljače 1945. posve isključena i neposredno ruši mogućnost autentičnosti toga izvješća.²⁸

Međutim, čak i ako se zanemari pitanje Drapšinova boravišta na dan nastanka izvješća i pretpostavi da se čitav stožer 8. dalmatinskog korpusa 25. veljače 1945. nalazio na okupu, taj se dokument može smatrati neautentičnim po drugoj osnovi. Među potpisnicima dokumenta uz Šiljegovića i Drapšina naveden je i "Zamjenik načelnika štaba pukovnik" koji se nije potpisao (niti je uredništvo u bilješci stavilo njegovo ime).²⁹ Nepotpisani pukovnik u funkciji zamjenika načelnika stožera 8. dalmatinskog korpusa još izrazitije od problema datuma dokazuje neautentičnost teksta.

²⁵ Zbornik IV/33, 651.

²⁶ Zbornik II/15, 216, bilj. 2.

²⁷ Zbornik XI/4, 9-10: Zapovijed Generalštaba Jugoslavenske armije od 2. 3. 1945.

²⁸ Uz pitanje Drapšinova boravišta, datum nastanka dokumenta sporan je i zato što je Vrhovni štab promijenio naziv u Generalštab 1. ožujka, odnosno tjedan dana nakon što je izvješće napisano. No kako je uredništvo zbornika dokumenata koje je dokument objavilo navelo da je riječ o ovjerenom prijepisu i da je naziv vojnoga tijela kojem je izvješće upućeno dopisan naknadno, doista ima osnove smatrati tu nelogičnost intervencijom osoba koje su obavljale prijepis te zbog toga nije argument neautentičnosti toga dokumenta. Zbornik IV/33, 620, bilj. 2.

²⁹ Isto, 651; GRAHOVAC, *Mostarska operacija*, 57.

Zamjenik načelnika stožera 8. dalmatinskog korpusa bio je potpukovnik Slavko Draganić,³⁰ odnosno časnik ispod čina pukovnika.

Pogrešno označavanje čina zamjenika načelnika stožera 8. dalmatinskog korpusa kao pukovnika posebno je indikativno ako se usporedi s prethodno iznesenim netočnim podatkom prema kojem bi zamjenik načelnika stožera II. armije imao čin majora, iz čega bi proizlazilo da su časnici nižega vojnog tijela (korpusa u odnosu na armiju) imali više činove (pukovnik u odnosu na majora).

U skladu s tim, izvješće se s obzirom na osobe koje su označene kao njegovi potpisnici, kao i njihove činove, može smatrati neautentičnim, odnosno naknadno konstruiranim.

Treći razlog

Bazične faktografske pogreške. Za ovu tematsku cjelinu karakteristična su dva primjera koja su do te mjere činjenično netočna da djeluju kao tipfeleri. Međutim, premda su omaške te vrste načelno uvijek moguće, u ovom su slučaju učinjene u odnosu na dvije važne teme koje daju smisao čitavom izvješću, pa time ozbiljno kompromitiraju vjerodostojnost cijeloga dokumenta.

Prvi je primjer zbrka pri naznaci broja mostova koje su srušile protivničke postrojbe. U uvodnom dijelu teksta stoji da su srušena dva mosta (“neprijatelj /.../ U Čapljini, Metkoviću porušio /.../ mostove preko Neretve, pa se zatim iz Metkovića povukao prema Čapljini”).³¹ Dvije stranice dalje, u shematskom prikazu prve faze Mostarske operacije stoji da su srušena tri mosta:

“Tok operacija odigrao se je u tri faze. Prva faza: ispad neprijatelja iz Mostara i Širokog Brijega, rušenje mostova u Metkoviću – Gabeli i Čapljini, povlačenje iz Metkovića i zadržavanje na liniji Čapljina – Ljubuški kao i povlačenje neprijatelja na polazne položaje.”³²

³⁰ *Zbornik XI/4*, 18: Zapovijed IV. armije od 18. 3. 1945. Draganić se prvi put spominje kao zamjenik načelnika stožera 8. dalmatinskog korpusa u izvješću za razdoblje od početka rujna do sredine studenoga 1944., kada je imao čin majora. *Zbornik V/37*, 202: 8. dalmatinski korpus Glavnom štabu Hrvatske 12. 1. 1945. Razina površnosti jugoslavenske historiografije prema Draganićevoj ulozi najočitija je u tome što je u nabranju osoba od kojih je bio sastavljen stožer 8. dalmatinskog korpusa tijekom Mostarske operacije dužnost zamjenika načelnika stožera posve zaobiđena te su kao članovi toga vojnog tijela navedeni zapovjednik, politički komesar, načelnik stožera i zamjenik zapovjednika, premda je iz navedene zapovijedi IV. armije od 18. ožujka 1945. neupitno da je 8. dalmatinski korpus imao dužnost zamjenika načelnika stožera i da je tu dužnost obnašao Draganić (ANIĆ, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa*, 162; GRAHOVAC, *Mostarska operacija*, 27). To što su Draganića kao člana stožera 8. dalmatinskog korpusa izostavili i uredništvo zbornika dokumenata i autori dviju citiranih publikacija jasan je pokazatelj da jugoslavenski pisci u svojem radu nisu proučavali izvorne dokumente, čak ni one čije su prijepise objavili u vlastitim zbornicima, nego zapise upitne vjerodostojnosti nastale međusobnim prepisivanjem netočnih podataka.

³¹ *Zbornik IV/33*, 620.

³² *Isto*, 622.

Međutim, prva dva navoda (i sama po sebi međusobno proturječna) neizravno su demantirana u dijelu izvješća u kojem se detaljno opisuje prva faza te akcije. Razlog tome jest što je spomenuto rušenje samo jednoga mosta:

“Nakon što je neprijatelj odbio naše jedinice i tenkove koji su bili pridodati XXIX hercegovačkoj diviziji i koji su se povukli preko mosta, uspio je zauzeti Čapljinu i sa manjim snagama produžiti za Metković, gdje je porušio most na Neretvi i zatim se povratio.”³³

Druga je pogreška podatak iznesen prilikom opisa gubitaka postrojbi 8. dalmatinskog korpusa tijekom te akcije. Kao objašnjenje vremenskoga okvira na koje se navedeni podaci odnose stoji ova rečenica:

“U ovom broju uračunati su i gubici IV splitske ud. brigade koji su uslijedili prilikom nepr. ispada i zauzimanja Ljubuškog dne 29. I 45 g.”³⁴

S obzirom na to da su protivničke postrojbe Ljubuški zauzele 28., a ne 29. siječnja i da je ta činjenica u prethodnom dijelu izvješća izričito naglašena,³⁵ krajnje je neobično da bi pogreška ove vrste mogla biti u daljnjem dijelu teksta. Kako je za sudionike bitke pitanje broja srušenih mostova bilo od presudne važnosti, a datum zauzimanja Ljubuškoga tek malo ispod toga, pogreške ove vrste dovode u pitanje vjerodostojnost dokumenta u odnosu na osobe koje su ga sastavljale i datum kada je nastao.

Četvrti razlog

Podaci izostavljeni iz izvješća. Ovom tematskom cjelinom obuhvaćeno je pet podataka koji su izostavljeni iz izvješća unatoč tome što su zbog važnosti po svakoj logici trebali biti navedeni.

Prvi izostavljeni podatak: likvidacija franjevaca. Izostavljanje te činjenice posebno je neobično ako se uzme u obzir sadržaj izvješća, u kojem se širokobriješke franjevce definira kao jedne od organizatora operacije *Bura* te se tvrdi da je drugoga dana bitke za Široki Brijeg iz tamošnjega franjevačkog samostana pružan oružani otpor. Zaobilaženje te teme još je nevjerojatnije ako se uzme u obzir da je Mostarska operacija i poduzeta kao reakcija na operaciju *Bura*, što je u izvješću jasno naglašeno. Štoviše, uvodni dio izvješća posvećen je operaciji *Bura* te prva rečenica glasi: “Neprijatelj iz sastava 369 vrazje divizije, IX gorske divizije, Crne Legije i pojačanja pristiglih iz Sarajeva izvršio je 27. I ispade u pravcima: (...).”³⁶ Nakon opisa ključnih događaja u toj akciji, na idućoj je stranici u tematskoj cjelini pod nazivom “Namjera neprijatelja” po-

³³ *Isto*, 624.

³⁴ *Isto*, 647.

³⁵ *Isto*, 623.

³⁶ *Isto*, 620.

sebno istaknuta uloga franjevaca iz Širokoga Brijega, koja je opisana sljedećim riječima:

“c) Izvršiti mobilizaciju i prikazati NOVJ kao vojnički slabu i nesposobnu za odbranu oslobođenih krajeva i time politički djelovati na stanovništvo. Ovo najbolje dokazuje činjenica da je ispad iz Mostara bio organiziran od ustaša i ustaških fratara iz Širokog Brijega. Prilikom ispada zvonila su zvana a po selima bacane parole ‘živila ustaška sloboda’ – ‘smrt partizanima’ – ‘živio ustaški ustanak za oslobođenje’.”³⁷

Dalje u izvješću, prilikom opisa bitke za Široki Brijeg, stoji da je 11. dalmatinska brigada iz sastava 26. dalmatinske divizije vodila borbu s neimenovanim protivničkim snagama u zgradi širokobriješkoga samostana:

“Na sektoru XXVI udarne divizije otpočeo je napad 7. II u 05.00 časova i to na prostoru XI udarne brigade. Napad je izvršen uz podršku artiljerije i tenkova. Jedinice ove brigade već u 08.45 časova upadaju u samostan, nakon kraće borbe zauzimaju ga. Neprijatelj je bio prisiljen da se povuče prema gradu.”³⁸

Premda se u ovom citatu nigdje ne kaže da su i franjevci sudjelovali u bitci za samostanske objekte, sama činjenica da je ta tvrdnja spomenuta u izvješću, kao i to što je u javnosti socijalističke Jugoslavije dugi niz godina bila prihvaćena činjenica da su franjevci iz samostana u Širokom Brijegu pružili oružani otpor postrojbama NOVJ-a te su tijekom te borbe poginuli,³⁹ dovodi u sumnju vjerodostojnost izvješća jer se iz nedorečenosti glede te okolnosti sugerira da širokobriješki franjevci ili nisu stradali nakon što su postrojbe NOVJ-a zauzele Široki Brijeg ili da zapovjedništvo 8. dalmatinskog korpusa, iz nekoga nepoznatog razloga, to ne želi iznijeti u izvješću. To je još nevjerojatnije ako se uzme u obzir da su upravo u tom izvješću širokobriješki franjevci kategorički spomenuti kao jedni od organizatora operacije *Bura*, zbog koje je Mostarska operacija i izvedena.

Izostavljanjem toga događaja primatelj izvješća bio je uskraćen za jedan od ključnih čimbenika Mostarske operacije, čime ono nije ispunilo svoju svrhu. Zaobilaženje teme stradanja hercegovačkih franjevaca tijekom Mostarske operacije još je nevjerojatnije ako se uzme u obzir da su osim franjevaca u Širokom Brijegu ubijeni franjevci i u drugim hercegovačkim mjestima tijekom te akcije.

S obzirom na tu okolnost, spomenuta ubojstva nisu se mogla dogoditi mimo znanja i suprotno odluci zapovjedništva 8. dalmatinskog korpusa, odnosno osoba koje su potpisale izvješće. Izostavljanjem te teme, posebno zato što je dio ubijenih franjevaca u izvješću jasno spomenut kao suorganizator

³⁷ *Isto*, 621.

³⁸ *Isto*, 628.

³⁹ ANIĆ, *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa*, 220-221; RAKO, “Jedanaesta dalmatinska brigada”, 251-255.

napada na NOVJ, taj dokument ima karakter teksta koji prikriva jedan od najvažnijih događaja teme koju opisuje. Zbog toga on djeluje nevjerodostojno, odnosno neautentično.

Drugi izostavljeni podatak: odnos prema lokalnom stanovništvu. Ta je tema bila sastavni dio gotovo svih relevantnih izvješća postrojbi koje su sudjelovale u Mostarskoj operaciji jer je odražavala pitanje discipline pripadnika NOVJ-a. Zato je dobila veliku pozornost i u planovima za napad, ali i u izvješćima u kojima je opisan pojedini dio te akcije. Međutim, u ovom izvješću nije spomenuta, što dovodi u pitanje njegovu vjerodostojnost.

Treći izostavljeni podatak: gubici 4. dalmatinske brigade tijekom operacije *Bura* i istraga zapovjedništva 8. dalmatinskog korpusa o tome. U izvješću je u uvodnom dijelu navedeno područje koje su zauzele njemačka vojska i postrojbe NDH u operaciji *Bura*, pri čemu je naglašeno da je glavninu udara na sebe primila 4. dalmatinska brigada, koju je “neprijatelj uspio pocijepati”.⁴⁰ Tom formulacijom u izvješću se faktički prikrila činjenica da je brigada doživjela teške gubitke zbog kojih nije sudjelovala u bitci za Široki Brijeg.⁴¹ Međutim, osim izostavljanja te činjenice, u izvješću nije iznesena struktura gubitaka te brigade (30 mrtvih, 40 ranjenih i 276 nestalih),⁴² iz koje je nedvojbeno proizlazilo da se u brigadi pojavilo masovno dezerterstvo,⁴³ o čemu je stožer 8. dalmatinskog korpusa zapovjedio istragu. Rezultati istrage nikada nisu objavljeni⁴⁴ jer se nisu uklapali u poželjnu sliku prošlosti. No bili su dostupni u internoj komunikaciji te je krajnje neobično da zbog svoje važnosti nisu spomenuti u izvješću. Zbog izostavljanja toga važnog čimbenika u opisu Mostarske operacije taj tekst nema karakter povjerljivoga teksta pisanog radi informiranja nadređenoga tijela, nego promidžbenoga uratka koji je trebao prezentirati uljepšanu sliku događaja koji su bili nepovoljni za NOVJ.

Četvrti izostavljeni podatak: pitanje britanske pomoći u avijaciji i logistici tijekom Mostarske operacije. Zaobilaženje te teme u izvješću djeluje krajnje neobično, pogotovo ako se uzme u obzir razina britanske pomoći NOVJ-u i okolnost da je ona poslana u uvjetima kada su odnosi Velike Britanije i vodstva NOVJ-a bili iznimno zategnuti s obzirom na to da se jugoslavenska strana nije pridržavala sporazuma od 17. siječnja 1945., kojim se britanskom

⁴⁰ *Zbornik IV/33*, 623.

⁴¹ Tijekom dvodnevne bitke za Široki Brijeg 4. dalmatinska brigada bila je korpusna rezerva te nije sudjelovala u borbama. *Isto*, 545, 577-578: 9. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 21. i 22. 2. 1945.

⁴² ŠALOV, “Četvrta brigada”, 180.

⁴³ RUPIC, GEIGER, *Dokumenti: Dalmacija*, 379, 387: Zapisnik Opunomoćstva III. odsjeka OZN-e za oblast 8. dalmatinskog korpusa od 1. i 2. 3. 1945.

⁴⁴ Okolnost da rezultati istrage nisu objavljeni iznijelo je uredništvo 26. toma sabranih djela Josipa Broza Tita: “Povodom ove Titove zamjerke Štab 8. udarnog korpusa NOVJ je sproveo istragu. Međutim, nisu pronađeni pismeni tragovi te istrage, ali se iz drugih dokumenata vidi da je neprijatelj mogao da preduzme ovaj iznenadni napad na 4. splitsku brigadu 9. divizije zbog ležernosti njenih štabova, nedovoljnog obezbjeđenja i nebudnosti jedinica.” TITO, *Sabrana djela*, 155, bilj. 163.

vojnom predstavništvu omogućilo da koriste Split i druga pomorska mjesta pod nadzorom NOVJ-a kao svoja središta.⁴⁵ Osim toga neposrednoga vojnog pitanja, britansko-jugoslavenski odnosi bili su opterećeni i brojnim političkim pitanjima jer je s britanske strane postojao strah da bi jugoslavenske vlasti prije završetka rata mogle pokušati osnovati zajedničku državu s Bugarskom ili pripojiti područja koja su iz britanskoga kuta gledanja bila sastavni dio teritorija Austrije i Italije.⁴⁶

Britanska pomoć NOVJ-u nije bila samorazumljiva i upravo zato što je bila iznimno važna ona je u izvješću ove vrste trebala biti barem spomenuta, ako ne i detaljnije analizirana. Međutim, čak i ako se pođe od pretpostavke da zapovjedništvo 8. dalmatinskog korpusa u izvješću ove vrste nije analiziralo britansku pomoć u logistici, nego je toj temi eventualno posvetilo zasebno izvješće, posve je nevjerojatno da je iz toga teksta u cijelosti izostavljeno sudjelovanje britanske avijacije tijekom Mostarske operacije.

Ta je okolnost još nevjerojatnija ako se uzme u obzir da su u Mostarskoj operaciji aktivno sudjelovale tri grupe britanske avijacije iz postrojbe *Balkan Air Force* (BAF), koje su polijetale iz dva pravca, s otoka Visa i s aerodroma Falcanora kraj Ancone.⁴⁷ Britanska avijacija nije sudjelovala samo u borbenim zadacima, nego je bila zadužena i za izviđanje terena prije bitke,⁴⁸ što je značilo da je u planiranju napadnih akcija 8. dalmatinski korpus koristio te podatke, iz čega se podrazumijeva da je između britanske i jugoslavenske strane u toj akciji morala postojati redovita komunikacija.⁴⁹ Međutim, nijedno od tih pitanja u izvješću nije ni spomenuto, čime se steže pogrešan dojam da britanske pomoći NOVJ-u u Mostarskoj operaciji nije bilo.

Peti izostavljeni podatak: broj nestalih odnosno bjegunaca u popisu gubitaka. U izvješću je naveden popis gubitaka u redovima NOVJ-a i na strani "neprijatelja", odnosno njemačke vojske i postrojbi NDH, iz kojega proizlazi da tijekom Mostarske operacije nije dezertirala nijedna osoba ni na jednoj od dviju sukobljenih strana jer je, navodno, NOVJ imao 450 mrtvih i 1417 ranjenih boraca, a protivnička strana 3716 mrtvih i 1044 ranjena borca.⁵⁰ Opisani omjer gubitaka djeluje krajnje nevjerođostojno jer je gotovo nevjerojatno da u bitci takva karaktera nije dezertirao nijedan od sudionika dugotrajnih i iscrpljujućih borbi koje su trajale točno tri tjedna (od 27. siječnja do 16. veljače).

Opisani omjer gubitaka i teoretski je nemoguć s obzirom na to da su u gubitke NOVJ-a uračunati i gubici 4. dalmatinske brigade tijekom operacije

⁴⁵ BIBER, *Tito – Churchill*, 446: Ministar rezident u Caserti Foreign Officeu 9. 2. 1945.

⁴⁶ *Isto*, 440: Fitzroy Maclean Foreign Officeu 29. 1. 1945.; *Isto*, 450: Zapisnik britansko-sovjetskog sastanka od 9. 2. 1945.

⁴⁷ PEJČIĆ, "Dejstvo avijacije", 402.

⁴⁸ *Isto*, 403.

⁴⁹ *Isto*, 410-411.

⁵⁰ *Zbornik IV/33*, 646, 647.

Bura,⁵¹ koja je uz 30 mrtvih i 40 ranjenih imala i 276 nestalih pripadnika.⁵² Ti podaci nisu bili nepoznanica zapovjedništvu 8. dalmatinskog korpusa jer je o njima, kako je rečeno, bila provedena istraga.⁵³ Prema tome, posve je nedvojbeno da je u razdoblju Mostarske operacije samo na strani NOVJ-a bilo 276 nestalih vojnika (odnosno dezertera) i da je stožer 8. dalmatinskog korpusa s tim bio upoznat.⁵⁴ Izostavljanje nestalih (odnosno dezertera) iz strukture gubitaka u tom popisu značilo bi da je stožer 8. dalmatinskog korpusa iz nepoznatoga razloga prikrivao taj podatak, za što nema logičnoga objašnjenja (jer je neovisno o pitanju dezerterstva sa sebe pokušao skinuti odgovornost zato što ga je operacija *Bura* iznenadila),⁵⁵ ili da on nije bio autor toga teksta (zato što bi u suprotnom ti podaci bili navedeni).

Može se zaključiti da svaki od pet izostavljenih podataka dovodi u pitanje vjerodostojnost teksta, a svi ti podaci promatrani zajedno pokazuju da dokument ni na koji način nisu mogle napisati osobe koje su potpisane.

Peti razlog

Neutemeljeni zaključci. Pod tim se terminom podrazumijevaju dvije račlambe navedene u izvješću koje ne samo da nisu imale uporište u činjenicama, nego su podacima i kontekstom iznesenim u ovom tekstu jasno demantirane.

Prva od njih glasi:

“Vojno-obavještajna služba dobro je funkcionisala. Podaci koji su bili prikupljeni prije Mostarske operacije u mnogome su se podudarali sa stvarnim nađenim stanjem kod neprijatelja.”⁵⁶

Citirani zaključak može se smatrati posve neutemeljenim s obzirom na to da je i sama Mostarska operacija uslijedila kao reakcija na operaciju *Bura*, kojom su postrojbe 9. dalmatinske divizije potisnute s dijela područja koje su nadzirale. U skladu s tim, očito je da su i stožer te divizije i stožer 8. dalmatinskog korpusa bili posve iznenađeni tom vojnom akcijom, zbog čega im je

⁵¹ *Isto*, 647.

⁵² ŠALOV, “Četvrta brigada”, 180.

⁵³ TITO, *Sabrana djela*, 155, bilj. 163.

⁵⁴ Osim na strani NOVJ-a, dezerterstva je bilo i u postrojbama od kojih je bila sastavljena posada u Širokom Brijegu, no za njih, teoretski promatrano, stožer 8. dalmatinskog korpusa možda nije znao. Prema onodobnim njemačkim izvorima, posada u Širokom Brijegu samo je na pravcu Knežpolja od 5. do 9. veljače imala 65 mrtvih, 251 ranjenog i 305 nestalih vojnika. *Zbornik IV/33*, 630, bilj. 14.

⁵⁵ U komentaru uredništva 26. toma Titovih sabranih djela stoji da je spomenuta istraga upravo i započela jer je zapovjednik NOVJ-a Tito 8. dalmatinskom korpusu zamjerio “nebudnost”. Dokument u kojem Tito kritizira stožer 8. dalmatinskog korpusa po tom kriteriju objavljen je u dva zbornika dokumenata: TITO, *Sabrana djela*, 46; *Zbornik II/15*, 142.

⁵⁶ *Zbornik IV/33*, 650.

iz Vrhovnoga štaba upućena kritika zbog “nebudnosti”,⁵⁷ što je za posljedicu imalo spomenutu istragu zapovjedništva 8. dalmatinskog korpusa o tim događajima. Međutim, uz neodgovarajuću reakciju vezanu uz početak operacije *Bura*, stožeri 9. dalmatinske divizije i 8. dalmatinskog korpusa nisu kvalitetno reagirali ni tijekom njezina trajanja, jer su pogrešno procijenili protivničke namjere te su na pravcu Široki Brijeg – Posušje – Imotski ostavili cjelokupnu 2. dalmatinsku brigadu iz 9. dalmatinske divizije⁵⁸ premda protivničke snage na tom pravcu nisu imale dovoljno snage za napad. Neutemeljenost toga zaključka vezanog uz operaciju *Bura* najočitija je upravo u komentaru iznesenom u ratnoj monografiji 4. dalmatinske brigade, koji je školski primjer situacije u kojoj obavještajna služba dobro djeluje. U tekstu je o pripremi operacije *Bura* napisano:

“Mora se priznati da je neprijateljski plan Unternehmen ‘Bora’ (pothvat ‘Bura’) bio znalacki i lukavo sačinjen. Očigledno je neprijatelj raspolagao sa izvršnim obavještajnim podacima o slabosti lijevog krila 4. splitske brigade koja je imala samo jedan bataljon daleko isturen na zapadnom rubu Mostarskog blata. Isto tako je neprijatelj znao da na ovom sektoru nema nikakvih rezervi kojima bi se moglo intervenirati.”⁵⁹

Međutim, čak i ako se reakcija vojne obavještajne službe 8. dalmatinskog korpusa vezana uz tu akciju zanemari, zaključak prema kojem je ona dobro funkcionirala može se smatrati neutemeljenim zbog prikupljenih podataka o posadi u Širokom Brijegu. U zadnjem dijelu izvješća stoji da se u prilogu tekstu nalazi “5 skica, direktiva br. 1, zapovjest za napad na Široki Brijeg i zapovjest za napad na Mostar”,⁶⁰ što upućuje na to da su ti dokumenti priloženi kao potvrda zaključka s obzirom na to da su u svojem sadržaju imali procjenu vojne obavještajne službe 8. dalmatinskog korpusa o protivničkim posadama u tim mjestima. Primjerice, u prilogu zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa za napad na Široki Brijeg naveden je prilog s nazivima protivničkih postrojbi na području Širokoga Brijega, Mostara i Nevesinja 4. veljače.⁶¹ Prema tome, citirani zaključak o kvalitetnom radu vojne obavještajne službe 8. dalmatinskog korpusa mogao se odnositi samo na te dokumente.⁶²

⁵⁷ TITO, *Sabrana djela*, 46; *Zbornik* II/15, 142: Tito 8. dalmatinskom korpusu 30. 1. 1945.

⁵⁸ Ovu pogrešnu procjenu autori izvješća pokušali su prikriti netočnom tvrdnjom prema kojoj je 2. dalmatinska brigada na tom pravcu tijekom operacije *Bura* “za cijelo vrijeme vodila borbe sa neprijateljem koji je ispadao u pravcu njezinih položaja a povremeno i sama ugrožavala Široki Brijeg” (*Zbornik* IV/33, 624). Da je ta tvrdnja bila točna, u izvješću bi, ili barem u monografiji 2. dalmatinske brigade, bili izneseni gubici postrojbe u toj bitci kao i procjena gubitaka protivničke strane, što nije učinjeno. Zbog toga se ta tvrdnja može smatrati posve neutemeljenom.

⁵⁹ ŠALOV, “Četvrta brigada”, 167.

⁶⁰ *Zbornik* IV/33, 651.

⁶¹ *Isto*, 123-125.

⁶² Pri raščlambi ovoga pitanja zasebna je tema nekvalitetan rad uredništva zbornika dokumenata, koje je u bilješci kao objašnjenje za dio izvješća u kojem se spominju podaci “iz priloženog vojno-obavještajnog izvještaja” navelo dokument broj 28. Pod tim se brojem nalazi

Uvid u prilog zapovijedi 8. dalmatinskog korpusa za napad na Široki Brijeg od 4. veljače daje posve suprotan zaključak od onoga u izvješću jer je iz njega očito da je toga dana vojna obavještajna služba dala ne samo činjenično netočne nego i konceptijski neupotrebljive podatke. U analiziranom prilogu na dva mjesta naglašena je prisutnost 2. bojne 2. gorske pukovnije 2. gorskog zdruga premda su se ondje tada nalazile, prema navodu uredništva zbornika, 1. bojna i 3. bojna te pukovnije.⁶³ Usto, u izvješću je navedena prisutnost 1. i 3. bojne 370. pukovnije 369. divizije⁶⁴ premda se ondje tada nalazila samo 3. bojna, a 1. bojna stigla je iz Konjica idućega dana, 5. veljače.⁶⁵ Netočan je i podatak o prisutnosti 2. i 3. bojne IX. ustaškog zdruga⁶⁶ jer su se one tada nalazile u Ljubuškom, a u Široki Brijeg stigle su dan poslije, 5. veljače.⁶⁷ No, čak i ako se zanemare ti faktografski podaci, procjena protivničkih snaga koju je sastavila vojna obavještajna služba 8. dalmatinskog korpusa može se smatrati posve neupotrebljivom pri planiranju napada na Široki Brijeg jer je u njoj naveden sastav posade u Nevesinju, a izostavljen sastav posade u Čitluku, Ljubuškom i Konjicu,⁶⁸ odakle su do početka napada na Široki Brijeg tamošnjoj posadi stigla pojačanja.⁶⁹ Izostavljanje protivničke posade u Čitluku i Ljubuškom dodatno je nelogično ako se uzme u obzir da su postrojbe NOVJ-a zauzele ta mjesta 5. veljače,⁷⁰ odnosno dan nakon nastanka teksta, što znači da su ona prilikom planiranja napada na Široki Brijeg bila protivnička uporišta o kojima je trebalo voditi računa. Zato je očito da vojna obavještajna služba 8. dalmatinskog korpusa u pitanju planiranja napada na Široki Brijeg nije obavila kvalitetan posao, što je s distance od dvadesetak dana nakon njegova zauzimanja bilo sasvim jasno. Slijedom toga, spomenuti zaključak djeluje nevjerodostojno, a izvješće zbog njega neautentično.

Drugi neutemeljeni zaključak također je u završnom dijelu izvješća i odnosi se na kvalitetu postrojbi 8. dalmatinskog korpusa koje su sudjelovale u toj akciji. Formuliran je bez iznošenja konkretnih podataka koji bi ga potvrdili i glasi:

“U svim borbama u bitci kod Mostara došla je do punog izražaja izdržljivost, hrabrost, požrtvovanost i visoki moral naših boraca i rukovodioca. Sve jedinice izvršile su svoj zadatak i podjednako su se istakle.”⁷¹

izvješće 23. divizije 14. korpusa o događajima na području Brčko – Gračanica – Ozren, što s ovom temom nema nikakve veze. Jedini je razuman zaključak da je uredništvo pogriješilo pri pokušaju da kao izvor navede zapovijed 8. dalmatinskog korpusa za napad na Široki Brijeg, datiranu istoga dana kada i spomenuto izvješće 23. divizije (4. veljače), koja je objavljena kao dokument broj 25. *Isto*, 119-125, 131-144, 620.

⁶³ *Isto*, 123, bilj. 19 i 22.

⁶⁴ *Isto*, 123.

⁶⁵ *Isto*, 630, bilj. 14.

⁶⁶ *Isto*, 123.

⁶⁷ *Isto*, 630, bilj. 14.

⁶⁸ *Isto*, 123-125.

⁶⁹ *Isto*, 630, bilj. 14.

⁷⁰ *Isto*, 627.

⁷¹ *Isto*, 650.

Ovaj je citat očito netočan ako se usporedi s prethodno analiziranim slučajem 4. dalmatinske brigade tijekom operacije *Bura*. Međutim, čak i ako se uloga 4. dalmatinske brigade sasvim zanemari, navedeni zaključak posve je neodrživ, što je vidljivo na primjeru 2. dalmatinske brigade. Na operativnom području te postrojbe borbeni grupa iz pravca Mostara probila je обруч 9. i 26. dalmatinske divizije oko Širokoga Brijega i pojačala tamošnju posadu, čime je produžila trajanje te bitke za još jedan dan.⁷² Tim propustom poremećeni su prvotni planovi 8. dalmatinskog korpusa o što bržem zauzimanju Širokoga Brijega kao preduvjetu za brzo zauzimanje Mostara, za što je u konkretnom slučaju bila odgovorna 2. dalmatinska brigada. Također, istu je postrojbu u noći 9./10. veljače (odnosno nakon zauzimanja Širokoga Brijega) iznenadila manja protivnička postrojba te je u tom napadu pretrpjela teške gubitke (55 mrtvih i 70 ranjenih),⁷³ zbog čega nije bila određena za sudjelovanje u napadu na Mostar, odnosno imala je ulogu korpusne pričuve.⁷⁴ Gubici pretrpljeni nakon što je glavnina protivničkih snaga bila potisnuta pokazali su lošu pripremu te postrojbe, koja je dopustila da joj protivnička strana nanese gubitke u uvjetima koji se mogu smatrati povoljnima. Usto je ozbiljan propust napravila i 9. dalmatinska divizija kao cjelina jer nije provela predviđeni plan 8. dalmatinskog korpusa o zaustavljanju protivničkih snaga na prostoru Drežnice,⁷⁵ čime bi se onemogućio njihov odlazak u pravcu Konjica i pojačavanje tamošnje posade.

Početak ožujka na internom sastanku dijela stožera 8. dalmatinskog korpusa borbeni aktivnost 9. dalmatinske divizije ocijenjena je iznimno nepovoljno, za razliku od 26. dalmatinske divizije, koja u tom kontekstu nije spomenuta. U skladu s tim, zaključak prema kojem su "sve jedinice izvršile (...) svoj zadatak i podjednako su se istakle" očito je netočan, čime i cjelokupno izvješće koje završava takvim zapisom djeluje nevjerođostojno, odnosno neautentično.

Zaključak

Mostarska je operacija u jugoslavenskoj historiografiji isticana kao primjer uspješne vojne akcije i kao dokaz snage 8. dalmatinskog korpusa, čije su postrojbe u njoj sudjelovale. Ključan izvor za njezin prikaz do sada je bilo izvješće 8. dalmatinskog korpusa Generalštabu Jugoslavenske armije od 25. veljače 1945. godine.

Taj je dokument objavljen u zborniku dokumenata Vojnoistorijskoga instituta Jugoslavenske narodne armije 1970., odakle je u zborniku radova *Mostarska operacija* iz 1986. prepisan u skraćenom obliku. Dokument se može

⁷² FORLIĆ, "Brigada u mostarskoj operaciji", 153-154.

⁷³ *Isto*, 154-155.

⁷⁴ *Zbornik* IV/33, 545: 9. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 21. 2. 1945.

⁷⁵ Deveta dalmatinska divizija imala je zadatak "odsijecanja mostarskog garnizona od zaleđa, na liniji Raštani – Drežnica". U tome nije uspjela jer se "neprijatelj (...) uspio izvuci". *Isto*, 544-548: 9. dalmatinska divizija 8. dalmatinskom korpusu 21. 2. 1945.

smatrati neautentičnim, odnosno naknadno konstruiranim zbog pet razloga, od kojih svaki zasebno znatno pobuđuje opravdanu sumnju u njegovu vjerodostojnost.

Prvi i ključni razlog nepostojanje je originala, umjesto kojega je kao izvor naveden ovjereni prijepis nastao u stožeru (štabu) II. armije. Osim što je mogućnost da bi izvješće 8. dalmatinskog korpusa upućeno Generalštabu bilo upućeno II. armiji već sama po sebi krajnje sporna, takav razvoj događaja dodatno je isključen jer je kao osoba koja je ovjerala prijepis naveden zamjenik načelnika stožera II. armije u činu majora, odnosno funkcija koja nije postojala jer II. armija nije imala zamjenika načelnika stožera, nego je tu dužnost obnašao načelnik operativnoga odjela u činu potpukovnika. Drugi razlog vezan je uz zadnji dio dokumenta, odnosno uz osobe koje su ga potpisale. Izvješće je navodno nastalo 25. veljače, a kao potpisnici su navedene osobe koje se u tom trenutku nisu nalazile na istome mjestu (Petar Drapšin i Boško Šiljegović). Vezano uz potpisnike, spornom se može smatrati i treća (nepotpisana) osoba, za koju je navedeno da je pukovnik i da obnaša dužnost zamjenika načelnika stožera premda je Slavko Draganić, koji je u 8. dalmatinskom korpusu obnašao tu dužnost, imao čin potpukovnika.

Treći su razlog dvije bazične faktografske pogreške u kojima su ispušteni podaci izneseni u drugom dijelu teksta. Četvrtim razlogom mogu se smatrati izostavljeni događaji iz izvješća, zbog kojih je izvješće uskraćeno za strukturno relevantne podatke, čime je dovedena u pitanje njegova osnovna funkcija, a peti su razlog neutemeljeni zaključci u završnom dijelu bez činjeničnoga uporišta u prethodnom dijelu teksta.

Zbog svih tih razloga obje verzije dokumenta djeluju krajnje nevjerodostojno te upućuju na zaključak da su nastale dugo vremena nakon završetka rata za potrebe stvaranja poželjne slike prošlosti koja sa stvarnim stanjem stvari u razdoblju na koje se odnosi nije imala gotovo nikakve veze.

Arhivi

HR-HDA-250-UV: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 250, Ustaška vojnica.

HR-HDA-1450: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1450, Zbirka mikrofilmova gradiva iz stranih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku.

Objavljeni izvori i literatura

ANIĆ, Nikola. *Povijest Osmog dalmatinskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske 1943. – 1945.* Split: Savez antifašističkih boraca i antifašista grada Splita, 2004.

BIBER, Dušan, ur. *Tito – Churchill. Strogo tajno.* Beograd; Zagreb: Arhiv Jugoslavije; Globus, 1981.

FORLIĆ, Branko. "Brigada u mostarskoj operaciji". U: *Mostarska operacija*, prir. Milan GRAHOVAC. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986.: 144.-158.

GRAHOVAC, Milan, prir. *Mostarska operacija*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986.

MANDIĆ, Hrvoje. "Borbe za Široki Brijeg od studenog 1944. do 7. veljače 1945." *Polemos*: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira 16 (2013), br. 32: 13-30.

MATKOVIĆ, Blanka. "Zločini postrojba VIII. dalmatinskoga korpusa NOVJ-a u Hercegovini početkom 1945. godine". *Hum* (2011), br. 7: 288-331.

PEJČIĆ, Predrag. "Dejstvo avijacije u mostarskoj operaciji". U: *Mostarska operacija*, prir. Milan GRAHOVAC. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986.: 402.-412.

RAKO, Milan. "Jedanaesta dalmatinska brigada u mostarskoj operaciji". U: *Mostarska operacija*, prir. Milan GRAHOVAC. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986.: 249.-264.

RUPIĆ, Mate; GEIGER, Vladimir, ur. *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti*, sv. 4: *Dalmacija*. Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski institut za povijest, 2011.

ŠALOV, Mate. "Četvrta brigada u borbama za Mostar". U: *Mostarska operacija*, prir. Milan GRAHOVAC. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1986.: 162.-191.

TITO, Josip Broz. *Sabrana djela*, tom 26. Beograd: Izdavački centar Komunist, 1988.

VUČKOVIĆ, Ljubo. "O radu štaba u dejstvima Druge armije". U: *Armije u strategijskoj koncepciji NOR i revolucije*, prir. Nikola ANIĆ i Radovan RADINOVIĆ. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986.: 135.-141.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom II, knj. 1. Beograd: Vojnoistorijski institut Jugoslavenske armije, 1949.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom II, knj. 15. Beograd: Vojnoistorijski institut Jugoslavenske narodne armije, 1982.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom IV, knj. 33. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1970.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knj. 37. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1968.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knj. 39. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1979.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom IX, knj. 9. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom XI, knj. 4. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1975.

SUMMARY

The Question of the Authenticity of 8th Dalmatian Corps' 25 February 1945 Report to the General Staff of the Yugoslav Army on the Mostar Operation

This paper examines the authenticity of the published document that, according to Yugoslav historiographical data, was sent by the 8th Dalmatian Corps to the General Staff of the Yugoslav Army on 25 February 1945. The document describes the Mostar Operation, which is thematically split into three phases (Operation Bora, the Battle for Široki Brijeg, and the Battle for Mostar). Yugoslav historiography treated this document as the basic historical source for the reconstruction of this military operation. However, there are five factors that put into question its authenticity, including not only its contents, but also the issue of the original document as well as its basic form.

Key words: 8th Dalmatian Corps; documentation; Mostar Operation; Operation Bora; Široki Brijeg; 4th Dalmatian Brigade